

ΕΛΛΑΔΑ – ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ  
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ  
ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ (1960-1967)

**Η** λήξη του Εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα (1949) συνέπεσε χρονικά με τη θεσμική παγίωση του γερμανικού διχασμού και την ίδρυση δύο αντιμαχόμενων κρατών, της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ΟΔΓ) και της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας (ΓΛΔ).

Τα δύο γερμανικά κράτη έχοντας ως αφετηρία το ασυμβίβαστο των κοινωνικών τους συστημάτων και των πολιτικοστρατιωτικών συμμαχιών, στις οποίες ανήκαν, κλιμάκωναν έναν σκληρό εμφύλιο ανταγωνισμό, ο οποίος γινόταν ιδιαίτερα εμφανής κατά την άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής. Η ΓΛΔ αποσκοπώντας στη σταδιακή διεθνή αναγνώριση προωθούσε στο εξωτερικό την εικόνα ενός «φιλειρηνικού γερμανικού κράτους»<sup>1</sup> και επιχειρούσε να υπονομεύσει την ΟΔΓ παρουσιάζοντάς την ως ένα μιλιταριστικό κράτος, το οποίο δεν είχε σπάσει τους δεσμούς του με το ναζιστικό παρελθόν.<sup>2</sup>

Η αντίπαλη όχθη, η ΟΔΓ, από θέση ισχύος χρησιμοποιούσε την οικονομική της δύναμη για να απομονώσει τη «Σοβιετική Ζώνη Κατοχής», όπως την αποκαλούσε, από το σύνολο σχεδόν των χωρών εκτός σοβιετικής επιρροής και να ενισχύσει, αντίστοιχα, τη δική της εικόνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της πολιτικής αποτελεί το περίφημο δόγμα Χάλσταϊν, με το οποίο από τον Δεκέμβριο του 1955 η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία απειλούσε να διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις με τις χώρες που θα αποφάσιζαν να αναγνωρίσουν τη ΓΛΔ.<sup>3</sup>

---

1. Βλ. Hans Lindemann και Kurt Müller, *Auswärtige Kulturpolitik der DDR. Die kulturelle Abgrenzung der DDR von der Bundesrepublik Deutschland*, εκδ. Neue Gesellschaft, Bonn 1974, σ. 21-22 και 51.

2. PA AA, B 97/544, Die Kulturpolitik der DDR im Ausland. Eine Übersicht über das Instrumentarium und die neuen Aktivitäten vom Bundesministerium für innerdeutsche Beziehungen, Juli 1972, σ. 33. Βλ. επίσης, Martin Praxenthaler, *Die Sprachverbreitungspolitik der DDR: Die deutsche Sprache als Mittel sozialistischer auswärtiger Kulturpolitik*, εκδ. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main 2002, σ. 97.

3. Το δόγμα Χάλσταϊν, που οφείλει το όνομά του στον Walter Hallstein, Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών της ΟΔΓ και αργότερα πρώτο πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτρο-

Ουσιαστικότερη, ωστόσο, έκφραση έβρισκε αυτή η ανταγωνιστική σχέση των δύο γερμανικών κρατών στην προσπάθειά τους να αυτοπροβληθούν στις άλλες χώρες μέσω της πολιτιστικής τους παρουσίας – του αποκαλούμενου «τρίτου πυλώνα της εξωτερικής πολιτικής».⁴ Η ΓΛΔ προέβαλλε την εικόνα του «αληθινού προστάτη-φύλακα της γερμανικής πολιτιστικής κληρονομιάς»,⁵ ενώ η ΟΔΓ υποστήριζε την ύπαρξη αλλά και συνέχιση μιας ενιαίας παγγερμανικής κοουλτούρας.

Η γερμανογερμανική αυτή πολιτιστική διεκδυστίδα έγινε ιδιαιτέρως εμφανής στο σύνολο των κρατών του δυτικού συνασπισμού γενικότερα και στο ελληνικό έδαφος ειδικότερα, αφού σηματοδοτήθηκε διαχρονικά από διπλωματικές παρεμβάσεις, χρήση και κατάχρηση των πολιτιστικών και επιστημονικών επαφών και συστηματική υπονόμευση του αντιπάλου.<sup>6</sup>

Η στάση των ελληνικών κυβερνήσεων απέναντι στα δύο γερμανικά κράτη ήταν εξαιρετικά σαφής. Η βαριά ψυχολογική κληρονομιά του «Συμμοριτοπολέμου», η επισφαλής εσωτερική κατάσταση της χώρας, τα οικονομικά προβλήματα και η μόνιμη απειλή (πραγματική και μη) της «κομμουνιστικής επιβουλής» από τους βόρειους γείτονες αφενός και την ηττημένη εγχώρια Αριστερά αφετέρου, είχαν επιφέρει την πλήρη εξάρτηση από τη στρατιωτική και οικονομική ομπρέλα προστασίας της Δύσης. Επιπλέον, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία είχε εξελιχθεί

---

πής, εφαρμόστηκε το 1957 κατά της Γιουγκοσλαβίας και στη συνέχεια και σε άλλες χώρες. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 έφερε την ΟΔΓ προ των πυλών της αυτο-απομόνωσης, ενώ στις αρχές της επόμενης δεκαετίας παραμερίστηκε εξαιτίας της αναγνώρισης της ΓΛΔ από την πλειονότητα των άλλων κρατών. Βλ. Werner Kilian, *Die Hallstein – Doktrin. Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR 1955-1973, Aus den Akten der beiden deutschen Außenministerien (Zeitgeschichtliche Forschungen αρ. 7)*, εκδ. Duckner-Humboldt, Berlin 2001, σ. 22-23, 52-66 και *passim*. Βλ., επίσης, Σωτήρης Βαλντέν, *Ελλάδα και ανατολικές χώρες 1950-1967: Οικονομικές σχέσεις και πολιτική*, τόμ. Β', εκδ. Οδυσσέας, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1991, σ. 17 και *Kleine Enzyklopädie: Weltgeschichte*, τόμ. 1, εκδ. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig 1981, σ. 171.

4. Βλ. Wilhelm Bruns, «Bundesrepublik Deutschland und DDR in der internationalen Politik», στο Eckhard Jesse (επιμ.), *Bundesrepublik Deutschland und Deutsche Demokratische Republik*, εκδ. Colloquium Verlag, Berlin 1982, σ. 377.

5. PA AA, B 97/544, Die Kulturpolitik der DDR im Ausland, ό.π., σ. 33. Βλ. επίσης, Martin Praxenthaler, *Die Sprachverbreitungspolitik der DDR*, ό.π. σ. 97.

6. Για την αντιπαράθεση των δύο γερμανικών κρατών στην Ελλάδα βλ. Αιμιλία Ροφούζου, «Σε ποιον ανήκει ο γερμανικός πολιτισμός; Η γερμανο-γερμανική διεκδυστίδα στην Ελλάδα στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου», στο *Ναυσίβιος Χώρα, Περιοδική Έκδοση Ναυτικών Επιστημών*, τχ. 2, Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Πειραιάς 2008, σ. 383-391 και Emilia Rofousou, «Kulturpolitik der DDR in Griechenland und das "Feindbild" Goethe-Institut Athen», στο *Goethe-Institut 50 χρόνια στην Ελλάδα, 1952-2002*, εκδ. Goethe-Institut Athen, Athen 2002, σ. 40-41.

– με τις γενναίες δανειοδοτήσεις (1953/1958) – σταδιακά στο σημαντικότερο οικονομικό εταίρο της Ελλάδας, γεγονός που ήταν πλέον αρκετό για να καλύπτονται με το πέπλο της πολιτικής σκοπιμότητας οι πικρές μνήμες της ναζιστικής κατοχής και να μην απαιτείται απόδοση δικαιοσύνης σε θέματα εγκλημάτων πολέμου, όπως επί παραδείγματι στην υπόθεση Μέρτεν (1957-1959).<sup>7</sup>

Η επίσημη Αθήνα δεν είχε επομένως τα περιθώρια να αγνοήσει την αντιπαλότητα των δύο γερμανικών κρατών και ως εκ τούτου η ανάπτυξη δεσμών με το σκληροπυρηνικό καθεστώς της Ανατολικής Γερμανίας ήταν πολύ δύσκολη υπόθεση.

Επιπροσθέτως, δύο ακόμη σημαντικοί παράγοντες δυσχέραιναν την περαιτέρω ανάπτυξη σχέσεων ανάμεσα στα δύο κράτη: Ο ένας ήταν η σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ και ο άλλος η ραγδαία συρρίκνωση του όποιου κύρους της ΓΛΔ, λόγω της ανύψωσης του «επαίσχυντου» τείχους του Βερολίνου στις 13 Αυγούστου του 1961.<sup>8</sup>

Η ιδιαίτερη, ωστόσο, εσωτερική πολιτική κατάσταση της Ελλάδας και η ανάγκη της για άμεση επίλυση των οικονομικών προβλημάτων δημιούργησαν τις προϋποθέσεις ενδυνάμωσης των σχέσεων με τα κράτη του υπαρκτού σοσιαλισμού εν γένει.<sup>9</sup> Αποσκοπώντας στην προώθηση προς τις ανατολικές χώρες – υπό το καθεστώς ανταλλαγής με βιομηχανικά προϊόντα – μέρος της αγροτικής της παραγωγής, κυρίως κατώτερης ποιότητας, την οποία δεν θα μπορούσε να διαθέσει στη δυτική αγορά, η επίσημη Αθήνα άνοιξε τον δρόμο για τη δημιουργία εμπορικών σχέσεων με τη ΓΛΔ.

Η ηγεσία της ΓΛΔ από την πλευρά της ανταποκρίθηκε, θέλοντας να χρησιμοποιήσει τον εμπορικό τομέα ως «Δούρειο ίππο» για την ανάπτυξη επιστημονικής και πολιτιστικής συνεργασίας, με τελικό στόχο τη διπλωματική αναγνώριση.<sup>10</sup>

7. Jean Meynaud, Π. Μερλόπουλος, Γ. Νοταράς, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα 1946-1965*, τόμ. Α', εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2002, σ. 476-478 και Hagen Fleischer, «“Endlösung” der Kriegsverbrecherfrage. Die verhinderte Ahndung deutscher Kriegsverbrechen in Griechenland», στο Norbert Frei (επιμ.), *Transnationale Vergangenheitspolitik. Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern nach dem Zweiten Weltkrieg*, Göttingen 2006, σ. 474-534.

8. Το «τείχος του αίσχους» είχε για τη ΓΛΔ σημαντικές συνέπειες και για την εξωτερική πολιτική της, καθώς περιοριζόταν σημαντικά το πεδίο δράσης. Αλλά και, κατά τις εκτιμήσεις των Ανατολιχογερμανών, η δυσοίωνη κατάσταση που αντιμετώπισαν οι σχέσεις με την Ελλάδα οφειλόταν στις ψυχολογικές επιπτώσεις από την ανύψωση του τείχους και στην ασφυκτική απομόνωση που τους επέβαλε το NATO. BArch, DR 3 3029 1. Schicht, 3ο Προσχέδιο, 1966.

9. BArch/SAPMO, DY 30 IV A 2/20/500, Εκτιμήσεις για την ανάπτυξη σχέσεων με την Ελλάδα, χ.έ.

10. Παρόμοια πολιτική ακολουθήθηκε και στην περίπτωση της Κύπρου. Βλ., σχετικά, Αιμιλία

Το πρώτο ουσιαστικό βήμα για την ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων ανάμεσα στην Ελλάδα και τη ΓΛΔ πραγματοποιήθηκε με την εγκαθίδρυση της Εμπορικής Αντιπροσωπίας της Ανατολικής Γερμανίας στην Αθήνα. Η Αντιπροσωπία εγκαταστάθηκε κατόπιν συμφωνίας ανάμεσα στη Γερμανική Εκδοτική Τράπεζα και την Τράπεζα της Ελλάδος τον Δεκέμβριο του 1953 και δεν είχε τη μορφή επίσημου Εμπορικού Επιμελητηρίου· λειτουργούσε, ωστόσο, με την ανοχή της ελληνικής κυβέρνησης.<sup>11</sup>

Από εκεί και έπειτα η ανάπτυξη του εμπορίου ανάμεσα στα δύο κράτη ήταν αναμφισβήτητη, καθώς η διαπραγματευτική θέση της ΓΛΔ απέναντι στην Ελλάδα ήταν ιδιαίτερος ισχυρή από την άποψη της δομής των ανταλλαγών. Σε ένα χρονικό διάστημα περίπου 10 ετών (1953-1963) τα ποσά των εμπορικών συναλλαγών είχαν σχεδόν διπλασιαστεί,<sup>12</sup> ενώ από το 1960 ως το 1966 οι ανταλλαγές αυξήθηκαν ακόμη περισσότερο και θα είχαν αναπτυχθεί περαιτέρω, αν έλειπαν ορισμένες επιτυχημένες στην πλειονότητά τους παρεμβάσεις της Βόννης. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν η παρεμπόδιση υλοποίησης πρωτοκόλλου συνεργασίας ανάμεσα στο ΕΒΕΑ και το Εμπορικό Επιμελητήριο της ΓΛΔ, η παρεμπόδιση σύναψης εμπορικής συμφωνίας το 1965 – προσφέροντας αρκετά οικονομικά ανταλλάγματα μέσω του υφυπουργού Εθνικής Οικονομίας της Βόννης Schmücker – και η παρέμβαση με αφορμή μια ανατολιγογερμανική πρόταση για αξιοποίηση των κοιτασμάτων λιγνίτη της Πτολεμαΐδας.<sup>13</sup>

Πέραν τούτου, Ελλάδα και ΓΛΔ προωθούσαν τις εμπορικές – και όχι μόνο – σχέσεις τους με τη συμμετοχή τους σε ένθεν και εκείθεν διεθνείς εκθέσεις. Η ΓΛΔ συμμετείχε από το 1954 ήδη στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης,<sup>14</sup> ενώ η Ελλάδα εμφανίστηκε στην Έκθεση της Λειψίας για πρώτη φορά μετά τον πόλεμο το 1956.<sup>15</sup> Ας σημειωθεί στο σημείο αυτό, εν παρενθέσει, ότι οι λόγοι που «επέ-

Ροφούζου, «Οι πολιτιστικές σχέσεις της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας με την Κύπρο στην περίοδο πριν τη διπλωματική αναγνώριση», υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία 29 Απριλίου - 3 Μαΐου 2008.

11. ΡΑΑΑ, Β 90/513α, Kulturpolitik der SBZ mit anderen Ländern, ό.π.

12. ΡΑ ΑΑ, ΜΓΑΑ, Α 12513, Οικονομικοπολιτικός σχεδιασμός για τη ΔΕΘ, 3.2.1964. Βλ., επίσης, Σωτήρης Βαλντέν, *Ελλάδα και ανατολικές χώρες 1950-1967*, ό.π., σ. 17. Η ΓΛΔ διέθετε μάλιστα και βιτρίνα στον υπόγειο σταθμό του ηλεκτρικού στην πλατεία Ομονοίας για τη διαφήμιση των προϊόντων της. ΡΑ ΑΑ, Ref. ΙΑ 4, Bd. 310, Επιστολή της Πρεσβείας της ΟΔΓ στην Αθήνα, 31.12.1963. Για προπαγανδιστικούς, επίσης, λόγους είχε αγοράσει θέατρο στο κέντρο της Αθήνας, στο οποίο έδωσε την ονομασία «Όργω», επωνυμία γνωστής εταιρείας κινηματογραφικών φιλμ. Πληροφορίες Δημήτρη Βάκη προς Αι. Ρ.

13. Βλ. Σωτήρης Βαλντέν, *Ελλάδα και ανατολικές χώρες 1950-1967*, ό.π., σ. 20-22.

14. Αρχείο Helexpo ΔΕΘ α.ε.

15. Βλ. Σωτήρης Βαλντέν, *Ελλάδα και ανατολικές χώρες 1950-1967*, ό.π., σ. 18.

βαλαν» στους Ανατολικογερμανούς τη συμμετοχή αυτή ήταν οικονομικοί-εμπορικοί, πρωτίστως όμως πολιτικοί. Η ΔΕΘ προσέφερε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη δυνατότητα προβολής των ανατολικογερμανικών προϊόντων στον από στρατηγική άποψη σημαντικότερο ελληνικό χώρο, καθώς και τη δυνατότητα προβολής της ΓΛΔ ως της «5ης βιομηχανικής δύναμης», διευρύνοντας παράλληλα και το δίκτυο των πελατών – η ΟΔΓ τη θεωρούσε από τους πιο σημαντικούς ανταγωνιστές.<sup>16</sup> Επίσης, έδινε την ευκαιρία ανάπτυξης σχέσεων με προσωπικότητες του δημόσιου βίου της χώρας και άσκησης προπαγάνδας με τον πιο νόμιμο τρόπο. Μπορούσε έτσι να αφυπνιστεί το ενδιαφέρον των Ελλήνων και να προσεγγιστεί ο στόχος απόκτησης ενός σταθερού συνεταιριού της Ελλάδας, η οποία ενδεχομένως θα ενδιαφερόταν και για την ανάπτυξη επίσημων σχέσεων.<sup>17</sup>

Η ανάπτυξη αυτή του εμπορίου ανάμεσα στα δύο κράτη έρχεται σε αντίθεση με τις επίσημες τοποθετήσεις των Ανατολικογερμανών περί εμπορικών και οικονομικών συμφερόντων, αφού σε σχετικές αναφορές στελεχών υπογραμμιζόταν ότι η Ελλάδα δεν ανήκε στις χώρες που από οικονομική άποψη παρουσίαζαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη ΓΛΔ. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν προκαλεί έκπληξη, αντιθέτως αποτελεί απόδειξη της συνεισφοράς των εμπορικών σχέσεων στην ανάπτυξη των αντίστοιχων επιστημονικών και πολιτιστικών, αφού το έδαφος για την προώθησή τους καλλιεργήθηκε με τις εμπορικές και τις ευρύτερες πολιτικές επαφές. Ήδη από το 1959 είχαν αρχίσει οι επισκέψεις μελών της Λαϊκής Βουλής στην Ελλάδα, ενώ από το 1960 εκπρόσωποι του ελληνικού κοινοβουλίου (Κ. Πυρομάγλου, Στ. Αλαμανής κ.ά.) επισκέφθηκαν τη ΓΛΔ,<sup>18</sup> προκαλώντας έντονη δυσαρέσκεια στη Βόννη. Αναφέρουμε, εν παρενθέσει, ότι τη δεδομένη χρονική περίοδο, κατά την οποία δεν υπήρχαν διμερείς διπλωματικές σχέσεις, όταν γίνεται λόγος για επισκέψεις Ελλήνων βουλευτών στη ΓΛΔ, εννοείται ότι επρόκειτο για εκπροσώπους φιλικών προς τη ΓΛΔ κομμάτων, όπως πρωτίστως της ΕΔΑ, αλλά και για ορισμένους κεντρικούς βουλευτές.<sup>19</sup>

Κατά τη δεκαετία του '60, επομένως, οι επιστημονικές σχέσεις της ΓΛΔ με την Ελλάδα δεν αναπτύχθηκαν σε διακρατική βάση, αλλά στηρίχτηκαν σε με-

16. ΡΑ ΑΑ, Β 62/172, Άρθρο της ΟΔΓ και ΡΑ ΑΑ, ΜfΑΑ, Α 12513, Αναφορά για τη συμμετοχή στη ΔΕΘ το 1965.

17. ΡΑ ΑΑ, ΜfΑΑ, Α 12490, Αναλυτική εκτίμηση 1959, 19.1.1960 και ΡΑ ΑΑ, ΜfΑΑ, Α 12513, Αναφορά για τη συμμετοχή στη ΔΕΘ το 1964.

18. ΡΑΑΑ, ΜfΑΑ, Α 4612, Πληροφορίες για τις σχέσεις ΓΛΔ – Ελλάδας, 1.12.1959, στο ίδιο, Σχέδιο μέτρων, Μάρτιος 1960. Επίσης, ΒArch, DY 30 IV 2/20/253, Πληροφορίες και εκτίμηση των διοργανώσεων και συζητήσεων, 1959, ΒArch, DA 1 17612, Αποκόμματα εφημερίδων με άρθρα για την Ελλάδα και ΑΜΑΕ, Europe 1940-1970, Grèce 176, Τηλεγράφημα, 28.9.1959.

19. ΡΑΑΑ, Β 26/415, Αναφορά Πρεσβείας ΟΔΓ στην Αθήνα, 14.2.1967.

μονωμένους επιστήμονες, οι οποίοι ενδιαφέρονταν είτε για την ανάπτυξη των προσωπικών τους επαφών είτε για την ανάπτυξη των γενικότερων επιστημονικών σχέσεων των δύο κρατών ή ακόμη και των πανεπιστημιακών κοινοτήτων τους – όπως, π.χ., στην περίπτωση συνεργασίας ανάμεσα στη Σχολή Ναυπηγών και την Τεχνολογική Σχολή του Πανεπιστημίου του Ρόστοκ.<sup>20</sup> Το επίσημο κράτος όχι μόνο δεν προέβαινε σε καμία σχετική ενέργεια, αλλά ενίοτε δημιουργούσε προβλήματα, ιδίως στην έκδοση της αναγκαίας βίζας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ως προς αυτό αποτελεί μια προγραμματισμένη επίσκεψη του καθηγητή Irmischer στην Ελλάδα το 1960, στο πλαίσιο των διαβουλεύσεων για την ίδρυση μιας διεθνούς Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών, που ματαιώθηκε τελικά μετά από την άρνηση της ελληνικής κυβέρνησης να εκδώσει την απαιτούμενη βίζα.<sup>21</sup>

Η ΓΛΔ από την άλλη πλευρά επιχειρούσε να εκπροσωπείται σε συνέδρια που διοργανώνονταν στην Ελλάδα, από επιστήμονες που ανήκαν σε μικρή επίζηγη κατηγορία στελεχών, τους λεγόμενους *Reisekader*, αποσκοπώντας στην προώθηση των οικονομικών και επιστημονικών της συμφερόντων.<sup>22</sup> Παράλληλα, προσέφερε ή ορθότερα παραχωρούσε θέσεις εργασίας σε Έλληνες επιστήμονες. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συνεργασία με τον χειρουργό καθηγητή (και άλλοτε υπουργό Υγείας της «Κυβέρνησης του Βουνού») Πέτρο Κόκκαλη, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη ΓΛΔ το 1955 και μέχρι τον θάνατό του το 1962 ανέπτυξε ιδιαίτερη επιστημονική δραστηριότητα.<sup>23</sup>

Εκτός από θέσεις εργασίας η ΓΛΔ προσέφερε και τη δυνατότητα σπουδών σε εκκολλητούς Έλληνες φοιτητές και υποστήριξε τη συνεργασία ανάμεσα στην Ελεύθερη Γερμανική Νεολαία και την Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδας.<sup>24</sup>

20. BArch, DR 3 1792 1. Schicht, Επιστολή προς την Κρατική Γραμματεία Ανώτερης και Ανώτατης Παιδείας, 6 Απριλίου 1966, και στο ίδιο, Ανωτέρα Σχολή Ναυπηγών, 10.3.1966.

21. PA AA, MfAA, A 12507, Αναφορά Irmischer, 23.2.1961. Ο Irmischer ήταν από το 1953 καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Humboldt, αργότερα διευθυντής του Κεντρικού Ινστιτούτου για την Αρχαία Ιστορία και Αρχαιολογία, πρόεδρος και μέλος αναρίθμητων συνδέσμων, συλλόγων, ακαδημιών και οργανώσεων επιστημονικής και πολιτικής φύσεως, ενώ ανέπτυξε ιδιαίτερη δράση και στην Ελλάδα και διετέλεσε αντιπρόεδρος του Συνδέσμου Φιλίας ΓΛΔ – Ελλάδας. Archiv der BBAW, Bestand ZIAGA, Nr. A 1070, Επιστολή Irmischer προς τη Γραμματεία Επιστημών, 17.5.1985.

22. Βλ. Αιμιλία Ροφούζου, «Σοσιαλιστικές εκτιμήσεις για την καπιταλιστική Ελλάδα. Ο θεσμός των *Reisekader* της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας», *Αρχειοτάξιο, Περιοδική έκδοση των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας*, τχ. 8, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2006.

23. ΑΣΚΙ, αρχείο ΚΚΕ, τ.κ. 363, φάκ. 20/13/67, φάκ. 20/13/93α. Βλ. Αιμιλία Ροφούζου, *Οι πολιτιστικές και επιστημονικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία στην περίοδο 1949–1989*, Πανεπιστήμιο Αθηνών 2005, διατριβή υπό έκδοση στη σειρά «Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου» της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, σ. 184–187.

24. BArch, DY 24 11046, Αναφορά για την επίσκεψη αποστολής της ΕΦΕΕ, 22.7.1963.

Οι θέσεις όμως που προσφέρονταν αυτήν την περίοδο ήταν πολύ λίγες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι για το ακαδημαϊκό έτος 1966-1967 παραχωρήθηκαν 5 θέσεις, ενώ ανάλογη ήταν η προσφορά και τα προηγούμενα έτη.<sup>25</sup>

Το πιο σημαντικό βήμα, ωστόσο, για τη δημιουργία των προϋποθέσεων για περαιτέρω καλλιέργεια των επιστημονικών σχέσεων ανάμεσα στα δύο κράτη πραγματοποιήθηκε με την επίσκεψη μελών της «Εταιρείας για τις Πολιτιστικές Διασυνδέσεις με το Εξωτερικό» στην Αθήνα το καλοκαίρι του 1965. Κατά τη διάρκεια αυτής της επίσκεψης πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις με σημαντικές προσωπικότητες του ελληνικού χώρου, όπως τον Κούνδουρο, τους δημάρχους Θεσσαλονίκης, Καβάλας, Κοκκινιάς και Καισαριανής, καθώς και με ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ και διάφορων άλλων οργανώσεων. Από τις συζητήσεις που έλαβαν χώρα, προέκυψαν αρκετά ζητήματα, τα οποία θα μπορούσαν να προωθήσουν τις σχέσεις των δύο κρατών στο σύνολό τους, με πιο σημαντικό για τον επιστημονικό τομέα αυτό της πρότασης που υπεβλήθη από ελληνικής πλευράς (από καθηγητές του Πολυτεχνείου) για την εξάπλωση του μαθήματος της γερμανικής γλώσσας στην Ελλάδα.<sup>26</sup>

Όμως, παρόλο που ήδη από το 1951 είχαν τεθεί οι βάσεις για την ανάπτυξη διμερών επιστημονικών σχέσεων, μέχρι τα μέσα της επόμενης δεκαετίας οι σχέσεις αυτές δεν είχαν καλλιεργηθεί στον βαθμό που αναμενόταν, ενώ με την επιβολή της χούντας ουσιαστικά έπαψαν να υφίστανται.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκαν και οι πολιτιστικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη ΓΛΔ. Η στάση του επίσημου ελληνικού κράτους παρέμενε σταθερή: Εφόσον με την Ανατολική Γερμανία δεν υπήρχαν διπλωματικές σχέσεις, δεν μπορούσαν να υπάρξουν επισήμως ούτε πολιτιστικής φύσεως σχέσεις. Μόνο από μεμονωμένους εκπροσώπους του ευρύτερου «προοδευτικού» χώρου εκφραζόταν ενδιαφέρον για επισκέψεις και καλλιτεχνικές εμφανίσεις, όπως από τον πρόεδρο του Ελληνικού Κέντρου του Διεθνούς Ινστιτούτου Θεάτρου (ΕΚΔΙΘ) Μάριο Πλωρίτη, ο οποίος προωθούσε τη συνεργασία στον τομέα του θεάτρου,<sup>27</sup> και κυρίως από τον σκηνοθέτη Τάκη Μουζενίδη, με τον οποίο υπήρχε διαρκής και σταθερή συνεργασία καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου στο πλαίσιο της πολύπλευρης και πολυσχιδούς δραστηριότητάς του ως Γενικού Γραμματέα

25. ΒArch, DY 30 IV A 2/20/498. Επιστολές ΚΚΕ προς ΕΣΚΓ, 15.1.1966 και 5.3.1966. Επίσης, ΑΣΚΙ, αρχείο ΚΚΕ, τ.κ. 363, φάκ. 20/13/24, και στο ίδιο, φάκ. 20/13/39, τ.κ. 365, φάκ. 10/12/58, φάκ. 20/15/42, τ.κ. 364, φάκ. 20/14/54 και φάκ. 20/14/102.

26. ΡΑ ΑΑ, ΜfΑΑ, Α 12507, Αναφορά για την παραμονή στην Ελλάδα, 19.10.1965.

27. ΡΑ ΑΑ, ΜfΑΑ, Α 12507, Αναφορά Gruner, 8.11.1965. Το Ελληνικό Κέντρο του Διεθνούς Ινστιτούτου Θεάτρου ιδρύθηκε το 1950 και αποτελεί ένα από τα τρία πρώτα Εθνικά Κέντρα του

του ΕΚΔΙΘ.<sup>28</sup> Σημαντική για την καλλιέργεια των πολιτιστικών σχέσεων ήταν, επίσης, και η συνεισφορά των αντίστοιχων Συνδέσμων Φιλίας.<sup>29</sup>

Κατά τη διάρκεια, ωστόσο, της περιόδου που εξετάζουμε εδώ, η συνεργασία ανάμεσα στα δύο κράτη αφορούσε κυρίως την πολιτιστική δραστηριότητα της ΓΛΔ στον ελληνικό χώρο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της δραστηριότητας αποτελούν οι διοργανώσεις μουσικών παραστάσεων – π.χ. της «Ορχήστρας Δωματίου Μπαχ» της Leipziger Gewandhausorchester στο θέατρο Ηρώδου του Αττικού, στα Χανιά και στο Ηράκλειο Κρήτης το 1965<sup>30</sup> –, οι προβολές ταινιών ανατολικογερμανικής παραγωγής στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης<sup>31</sup> καθώς και σε ελληνικούς κινηματογράφους – π.χ. *Για ένα κομμάτι γης (Thomas Münzer)*,<sup>32</sup>

Διεθνούς Ινστιτούτου (ITI), το οποίο ιδρύθηκε στην Πράγα το 1948 από την UNESCO και τη διεθνή θεατρική κοινότητα με κύριο στόχο την ανταλλαγή γνώσης και πρακτικής στον χώρο των παραστατικών τεχνών. Η δραστηριότητα του ΕΚΔΙΘ διαδραμάτιζε και διαδραματίζει ακόμη σημαντικό ρόλο στη διεθνή συνεργασία για την εξέλιξη της θεατρικής τέχνης σε όλες της τις εκφράσεις. Πληροφορίες Αρχείου ΕΚΔΙΘ.

28. ΒArch/SAPMO, DY 30 IV A 2/20/500, Ετήσιο πρόγραμμα εργασίας 1963, 25.1.1963, και στο ίδιο, Σχέδιο μέτρων για την Ελλάδα και την Κύπρο, 1/1963, 24.1.1963. Βλ. Α.Μ., «Τάκης Μουζενίδης, Σκηνοθέτης και δάσκαλος (1911-1981)», Ενημερωτικό έντυπο του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών για τη διοργάνωση ημερίδας στις 3.12.2001 στο αμφιθέατρο «Ιωάννης Δρακόπουλος» με θέμα: «Η συμβολή του Τάκη Μουζενίδη στο νεοελληνικό θέατρο», και Τ. Μουζενίδη, «Διεθνής Πνευματική Επικοινωνία», *Τα Νέα*, 20.4.1954. Η συμβολή του Μουζενίδη στην πολιτιστική συνεργασία ανάμεσα στα δύο κράτη φαίνεται και από τις δημοσιεύσεις του σε περιοδικά της ΓΛΔ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα άρθρα του για το ελληνικό θέατρο στο περιοδικό *Theater der Zeit* το 1959 και το 1964. Βλ. Takis Mouzenides, «Das griechische Theater gestern und heute», ό.π., σ. 29-38 και Takis Mouzenides, «Euripides' Erben haben es schwer», ό.π., σ. 24-25.

29. Ο «Σύνδεσμος Φιλίας Ελλάδος – Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας» ιδρύθηκε το 1955 και ο «Σύνδεσμος Φιλίας ΓΛΔ – Ελλάδα» ένα χρόνο αργότερα, το 1966. ΒArch/SAPMO, DY 13 2308, Καταστατικό του Συνδέσμου Φιλίας Ελλάδας – ΓΛΔ. Επίσης, ΡΑ ΑΑ, Β 97/365, Πρεσβεία της ΟΔΓ στην Αθήνα, 1.3.1966 και Archiv der BBAW, Bestand ZIAGA, Nr. A 943, Καταστατικό Συνδέσμου Φίλων της Ελλάδας.

30. ΡΑ ΑΑ, Β 97/365, Πρεσβεία της ΟΔΓ στην Αθήνα, 1.3.1966 και ΑΜΑΕ, Europe 1940-1970, Grèce 242, Επιστολή Πρεσβείας της Γαλλίας στην Ελλάδα, 19.2.1965. Βλ., επίσης, Νίκος Α. Δοντάς, «Μουσική πρωτοπορεία», *Η Ελλάδα τον εικοστό αιώνα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 133.

31. ΒArch, DR 1 4285, Απόσπασμα της απόφασης του Υπουργικού Συμβουλίου της 9.12.1965 και ΡΑ ΑΑ, ΜfAA, Α 12507, Αναφορά Gruner, 8.11.1965.

32. Για την προβολή της ταινίας βλ. το πρόγραμμα, π.χ. της *Αυγής*, 20.3.1961 και του *Ανεξάρτητου Τύπου*, 20.3.1961-25.3.1961. Για την επιλογή της ταινίας ασκήθηκε σκληρή κριτική από παρατηρητές της ΓΛΔ. ΡΑ ΑΑ, ΜfAA, Α 12507, Επιστολή Rehn προς DEFA, 22.3.1961, στο ίδιο, 3ο Ευρωπαϊκό Τμήμα, Ελλάδα, 12.4.1961.



*Γυμνός ανάμεσα στους λύκους (Nackt unter Wölfen)*,<sup>33</sup> *Κολασμένοι του 3ου Ράιχ (Werner Holt)*<sup>34</sup> –, η διοργάνωση καλλιτεχνικών εκθέσεων – π.χ. με αντικείμενο το θέατρο<sup>35</sup> ή με έργα της Käthe Kollwitz<sup>36</sup> –, καθώς και η διοργάνωση έκθεσης βιβλίων.<sup>37</sup>

Σημαντική, τέλος, παράμετρο της συνεργασίας Ελλάδας – Ανατολικής Γερμανίας αποτελεί η μετάφραση στη γερμανική γλώσσα και έκδοση από διάφορους ανατολικογερμανικούς εκδοτικούς οίκους έργων Ελλήνων κλασικών, όπως του Αριστοφάνη, του Σοφοκλή, του Ευριπίδη, του Αισχύλου, του Όμηρου – κυρίως η *Οδύσσεια* και η *Ιλιάδα* σε πολλές επανεκδόσεις –, του Ηρόδοτου, του Θουκυδίδη, του Ξενοφώντα, του Πλούταρχου, του Αριστοτέλη, του Πλάτωνα, του Πίνδαρου και του Ησίοδου. Κυκλοφόρησαν, επίσης, αναρίθμητες εκδόσεις της *Βίβλου*, της *Καινής Διαθήκης* και άλλων θρησκευτικού περιεχομένου έργων (επανεκδόσεις ετησίως καθ' όλη την περίοδο), ενώ από τη σύγχρονη λογοτεχνία εκδόθηκαν έργα της Μέλπως Αξιώτη, του Δημήτρη Χατζή και από ένα έργο της Έλλης Αλεξίου, του Θέμου Κορνάρου και του Νίκου Καζαντζάκη.<sup>38</sup>

Ιδιαίτερου ιστορικού, ωστόσο, ενδιαφέροντος ήταν και η γερμανική έκδοση των κατοχικών αναμνήσεων του στρατιωτικού διοικητή του ΕΛΑΣ, του Στέφανου Σαράφη,<sup>39</sup> αλλά και η προσπάθεια αρκετών Ανατολικογερμανών συγγραφέων να καλύψουν από λογοτεχνική άποψη τις περιόδους της Κατοχής, του Εμφυλίου και των μετεμφυλιακών χρόνων – εξαιρώντας για τον Γερμανό αναγνώστη τους «ηρωισμούς και τις θυσίες» της κομμουνιστικής Αριστεράς στην Ελλάδα.<sup>40</sup> Ιδιαίτερη

33. BArch, DA 1 12176, 5ο Ευρωπαϊκό τμήμα, Κατάσταση των σχέσεων με την Ελλάδα, 4.5.1965.

34. BArch/SAPMO, DY 13 2308, Αναφορά για τον Σύνδεσμο Φιλίας Ελλάδας – ΓΛΔ, 15.6.1966. Στο ίδιο, ανακοίνωση του κινηματογράφου «ΑΣΤΟΡ» και περίληψη του έργου.

35. PA AA, MfAA, A 12507, Επιστολή Rehn, 23.6.1962.

36. PA AA, B 97/365, Πρεσβεία της ΟΔΓ στην Αθήνα, 22.3.1965, και BArch, DA 1 12176, 5ο Ευρωπαϊκό τμήμα, Κατάσταση των σχέσεων με την Ελλάδα, 4.5.1965. Επίσης, PA AA, MfAA, A 12507, Αναφορά της Εταιρείας για τις πολιτιστικές σχέσεις με το εξωτερικό σχετικά με την επίσκεψη μελών της από τις 27 Αυγούστου ως τις 22 Σεπτεμβρίου 1965 στην Ελλάδα, 19.10.1965.

37. PA AA, B 97/365, Πρεσβεία της ΟΔΓ στην Αθήνα, 22.3.1965, και PA AA, MfAA, A 12507, Αναφορά της Εταιρείας για τις πολιτιστικές σχέσεις με το εξωτερικό σχετικά με την επίσκεψη μελών της από τις 27 Αυγούστου ως τις 22 Σεπτεμβρίου 1965 στην Ελλάδα, 19.10.1965, και PA AA, B 97/365, Πρεσβεία της ΟΔΓ στην Αθήνα, 1.3.1966.

38. BArch, DR 1 6688, Βιβλιογραφία των τίτλων που μετέφρασαν από τα ελληνικά εκδοτικοί οίκοι της ΓΛΔ. Για τη Μ. Αξιώτη βλ., π.χ., Άννα Ματθαίου και Πόπη Πολέμη, *Διαδρομές της Μέλπως Αξιώτη 1947-1955, Μαρτυρίες και κείμενα από τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 75.

39. Βλ. Stefanos Sarafis, *In den Bergen von Hellas*, εκδ. Militärverlag, Berlin 1964.

40. Βλ. Efstathia Kraidi-Katsabani, *DDR-Literatur in der künstlerischen Auseinandersetzung mit*

μεία αξίζει να γίνει στη δίτομη *Ανθολογία Εθνικής Αντιστασιακής Λογοτεχνίας 1941-1944*, που δημοσιεύτηκε το 1965 ως κοινή έκδοση των εκδοτικών οίκων Akademie-Verlag (Ανατ. Βερολίνο) και Ηριδανός (Αθήνα). Επιμελήτρια ήταν η Έλλη Αλεξίου, ενώ ο Irmscher συνέβαλε τα μέγιστα, ώστε να συμπεριληφθεί στη βυζαντινολογική σειρά (τόμ. 32) της Ακαδημίας. Οι Έλληνες λογοτέχνες που συγκαταλέγονταν στους δύο τόμους προέρχονται από την παραδοσιακή Αριστερά, αλλά και από τον ευρύτερο προοδευτικό χώρο. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους Μάρκο Αυγέρη, Μέλπω Αξιώτη, Κώστα Βάρναλη, Νικηφόρο Βρεττάκο, Οδυσσέα Ελύτη, Γιώργο Θεοδοκά, Νίκο Καζαντζάκη, Μενέλαο Λουντέμη, Ασημάκη Πανσέληνο, Βασιλή Ρώτα, Άγγελο Τερζάκη, Στρατή Τσίρκα, Πέτρο Χάρη, Δημήτρη Χατζή και Δημήτρη Ψαθά.<sup>41</sup>

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι κατά το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του '60 κλιμακώθηκε ο γερμανογερμανικός ανταγωνισμός σε όλα τα επίπεδα, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την κορύφωση των προσπαθειών υπονόμευσης του ενός γερμανικού κράτους από το άλλο. Οι παρεμβάσεις της ΟΔΓ στην Ελλάδα – αλλά και στο σύνολο των κρατών του δυτικού συνασπισμού – ήταν σαφείς και διαρκείς και οι εντάσεις αναμενόμενες. Παρ' όλα αυτά η ΓΛΔ κατόρθωσε να προωθήσει τη συνεργασία της με τη χώρα μας σε πολιτιστικό και επιστημονικό επίπεδο και να ενισχύσει την εικόνα και την προβολή των θέσεών της. Αυτονόητο βέβαια είναι ότι, εφόσον δεν υπήρχαν διπλωματικές σχέσεις, οι «παραδιπλωματικές» δεν επαρκούσαν για τη σύναψη επίσημων διακρατικών συμφωνιών.<sup>42</sup>

Η ανοδική αυτή πορεία, ωστόσο, δεν αφορούσε τα τελευταία έτη της δεκαετίας του '60. Όπως ήταν φυσικό, μετά την επιβολή της χούντας παραδείγματα επιστημονικής συνεργασίας ήταν πλέον δυσδιάκριτα, το ίδιο και κάθε είδους πολιτιστική δραστηριότητα της ΓΛΔ στον ελληνικό χώρο. Οι διμερείς σχέσεις όλη αυτή την περίοδο παρουσίασαν σαφή ύφεση, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα προχώρησε στην αναγνώριση της ΓΛΔ την 25η Μαΐου 1973· η εξέλιξη αυτή ήταν προϊόν αφενός των στρατηγικών υπολογισμών των δύο σκληροπυρηνικών καθε-

*der Geschichte Griechenlands seit der Faschistischen Okkupation*, Leipzig 1980, αδημοσίευτη διατριβή, passim. Σημειωτέον ότι επανειλημμένως προβαλλόταν και η δράση των αριστερών Γερμανών φαντάρων που είχαν αυτομολήσει στον ΕΛΑΣ.

41. Βλ. Έλλη Αλεξίου (επιμ.), *Ανθολογία Εθνικής Αντιστασιακής Λογοτεχνίας 1941-1944*, εκδ. Akademie-Verlag/Ηριδανός, 1965.

42. Βλ. Emilia Rofousou, «Die Kulturbeziehungen zwischen der SBZ/DDR und Griechenland in der Phase der Nicht-Anerkennung», υπό έκδοση στα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου «Transfer der modernen griechischen Literatur und deutscher Bildungsexport: Anthologien, Übersetzung und Kulturpolitik im 20. Jahrhundert», Πανεπιστήμιο Osnabrück / Πανεπιστήμιο Μονάχου (LMU), Osnabrück 24-27 Μαΐου 2007.

στώτων στην Αθήνα και το Ανατολικό Βερολίνο αντίστοιχα και αφετέρου της αλλαγής του γενικότερου διεθνούς κλίματος με τις συνθήκες του Ελσίνκι.<sup>43</sup>

---

43. Με την αναγνώριση της ΓΛΔ η χούντα των Αθηνών είχε την πρόθεση να προωθήσει την εικόνα μιας κυβέρνησης με δεδομένη εξουσία και επιδίωκε μέσω της εντύπωσης που θα δημιουργούσε στις κυβερνήσεις των σοσιαλιστικών κρατών, καθώς και της αναφοράς στον Τύπο τους, να προβληθεί στο εξωτερικό και ως εκ τούτου να σταθεροποιηθεί και στον ελληνικό χώρο, μετριάζοντας ταυτόχρονα την κομμουνιστική αντίδραση. Πρόθεση του Ανατολικού Βερολίνου, από την άλλη πλευρά, ήταν η ανάπτυξη συνεργασίας με οποιοδήποτε κράτος και η σύναψη κάθε είδους διακρατικών συμφωνιών, προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της διεθνούς αναγνώρισης. Βλ. Αιμιλία Ροφούζου, *Οι πολιτιστικές και επιστημονικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία στην περίοδο 1949-1989*, ό.π., σ. 240-242.

